

6516

~~к 6516~~

п 84368

МОЛОДНЯК

1924

ЛІТЕРАТУРНО
МИСТЕЦЬКИЙ
та
ГРОМАДСЬКО-
ПОЛІТИЧНИЙ
ЖУРНАЛ

1924
433e/x

ВЕРЕСЕНЬ

№ 9

1 9 2 7

ЦЕНТРАЛЬНА
= НАУКОВО-УЧБОВА =
БІБЛІОТЕКА

ЦКЛКСМУ ≡ ХАРКІВ

Ціна 50 коп.

ЦЕНТРАЛЬНА
= НАУКОВО-УЧБОВА =
БІБЛІОТЕКА.

Журнал продають у всіх книгарнях
видавництв та кіосках Контрагентства
:: :: Друку на Україні :: ::

V.N. Karazin Kharkiv National University

00536135

5

Комсомольські та літературні організації, літературні та мистецькі студії, культосвітні установи, клуби, ВУЗ'и, школи, **ВСІ** повинні передплачувати щомісячний, ілюстрований, літературно-мистецький та громадсько-політичний журнал-місячник :

МОЛОДНЯК

ОРГАН ЦК ЛКСМУ:

За редакцією: Зарви І., Лимаря В., Масенка Т., Хвилі Андр., Усенка Пав. (відп. редактор)

ОСНОВНІ РОЗДІЛИ ЖУРНАЛУ:

1. **Літературно-художній** — (оповідання, розділи з романів, повісті, п'єси, нариси, етюди, переклади з зразкових новин чужою мовою літератури, вірші, поеми).
2. **Літературно-критичний** — (статті, розвідки, літературні портрети).
3. **Розділ літнавчання.**
4. **Суспільно-політичний** — (статті, нариси, огляди).
5. **Сатири й гумору** — (фейлетони на літературні теми, пародії, шаржі, літумішки).
6. **Побутовий** — (статті, нариси, листи з периферії).
7. **Хроніка** — літературно-мистецька (закордонна, столична, провінційна).
8. **Бібліографія** — та низка інших розділів.

Наші співробітники:

Багмут І., Білокриницький С., Бойко І., Брянців-Ровинський, Влизько О., Вухналь Ю., Гончаренко Ів. (Лубні), Голота Петро, Гордієнко Дм., Гримайло Я., Даніман Б., Десняк В., Дієв Марко (Запоріжжя), Донченко Олександр, Дубовик М. (м. Дніпропетровське), Дукин М., Заліський П., Зарва І., Затонський В., Клочья Ан., Коваленко Б. (Київ), Косарик-Коваленко Дм., Ковтун Ів., Кожушний Марко, Конторин О., Корнійчук О., Коряк В., Кузьмич В., Кундзіч Олександр, Кулик Ів., Кириленко Ів., Ладен О., Лакіза П., Лимар В., Ліберман Д. (Стара Бухара), Масенко Терентій, Момот Ів., Новиков І. (Кривий Ріг), Новицький М., Овчаров Г., Озерний Т., Палівець Ів. (Кременчук), Первомайський Леонід, Пучечко Макароні, Радченко П., Рудерман М. (Москва), Сидоров А., Скрипник Л. (Сталіно), Скрипник М., Смілянський Л., Тран Ф., Теодор Орісію, Толкачев П. (Азербайджан), Усенко Пав., Фурер В., Шевченко Ів., Шеремет М., Шульга-Шульженко М. (Умань), Хвиля Андр., Худяк В. (Донбас), Філіпов, Фомин Євген (Херсон), Юринцев В.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ:

На рік	4 карб.
На 6 міс.	2 " "
На 3 "	1 " 10 коп.
На 1 "	" 40 "
Ціна окремого № (в роздр. продажу) — 50 коп.	

„МОЛОДНЯК“ — виходить на початку місяця (1—5 числа) на 7—9 друкованих аркушів (112—144 стор.).

Журнал продають у всіх залізничних кіосках Контрагентства Друку на Україні.

Передплату надсилати на адресу: м. Харків, Пушкінська вул., № 24 (поштова скринька 300), Видавництво „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“, журнал „МОЛОДНЯК“.

к 6516

МОЛОДНЯК

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ТА ГРОМАДСЬКО-
ПОЛІТИЧНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
ОРГАН ЦК ЛКСМУ

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

І. ЗАРВИ, В. ЛИМАРЯ, Т. МАСЕНКА,
Андр. ХВИЛІ, Пав. УСЕНКА

№ 9

1927
4332/х

ЦЕНТРАЛЬНА
НАУКОВО-УЧБОВА
БІБЛІОТЕКА
84365

ВЕРЕСЕНЬ 1927

ХАРКІВ

59 68

Укголовліт № 69067/кв.
Друкарня ВУЦВК'у
„Червоний Друк“.
Зам. № 4167—2000.

Терень Масенко

ЛІРИКА МОРЯ

* * *

Г. Косинці

Комусь іще тоска ночей,
Комусь душа боліє...
Червоних хвиль не розсіче
Блакитний „Гамалія“!

І в ранок сонячний землі
Таке веселе море,
Що шле червоні кораблі
За обрії прозорі.

В людським прибоєві зо дна
Зринають, плещуть зміни...
З глибин морських встає стальна
„Червона Україна“.

На грудях скованих століть,
На буйних синіх водах
Лаштує дальні кораблі
Сам капітан заводів.

* * *

Таке безкрає—й неживе.
Не грима, не зідха, не дише...
Вгорі злотий каюк пливе,
На воду леє молочну тишу.

Втомилось море... спочива...
У моря сині, теплі груди...
На ранок ласка вітрова
Його легесенько розбудить.

Тепер і човен не гойда...
Але не спить у моря серце,
На ранок знову зариди,
Заплаче з чайками, зав'ється.

Бо не одкине, не проб'є
Ніяка скеля в моря серця
І завтра знову, як моє,
У береги важкі заб'ється.

РАБИ ОКЕАНУ

Там, на півночі, по синіх океанах
Споконвіку проживають племена,
Для яких земля—це хвилі п'яні,
А могили—моря глибина.

Весни, зими та осінні бурі
Не присплять рибальської снаги.
Не виносять дикі і похмури
Хвилі—їх тіла на береги.

І назвали їх рабами океану...
Я такий же раб, як і вони,
І мені глибоку в серці рану
Не заллють солоні буруни.

Я почув прибій його лукавий...
Цілий вік на скелі просиджу,—
Тільки б слухати, обвіяний віками,
Елегійний, переможний шум.

Цілий вік носитиму у мріях
Його серця синю далину,
Доки там, де парус майоріє,
Сам не зникну, сам не потону.

І нехай пришлють мені прощання
Золотисті, шовкові степи.
Ми пішли до хвиль з товаришами,
Щоб не вийти з моря боротьби.

І нехай товаришів моїх одважних,
Степових матросів і мене
Мідний степ—грудьми до моря ляже
І гарячим шумом пом'яне.

VIII. 1927.

Петро Голота

ПІСНЯ

Валеріану Поліщуківі

Кому так боляче, як іноді поету?
Хто так барвисто в поривах горить,
Як ти поет, хто вміє так горіти,
Кому так боляче і солодко болить?

О, матінко моя, моя старенька
мати,

Тепер я зрозумів твою любови
біль

Іноді так болить, що хочеться
ридати.

Мені так боляче, матусю, як
тобі.

Твій вицвів спів, твоя коротка слава,
Ти вигоріла матінко — прости!..

А я родю у муках кожне слово,
Кохаю я його, співаю і ростю!

Росту, як дні, і голосно співаю,
Твої пісні моїми розцвіли

І так мене моя країна знає,

Як знала ти мене, матусенько,
колись.

Життя таке гнучке, коротке і цікаве
І не відоме гей, як вічності теплінь...

Ах, як хотілося б своє побачить слово
В устах далеко-юних поколінь!

Іноді так болить, що хочеться
творити

І плавиться вогнем мого серця
гра...

І хочеться тоді горіть, кипіти,
жити...

Кипіть—не википіть, горіти й не
згорать.

І розсипать любов,—свої вогні на-
вколо

Й горіти так, як сонячні вогні...

Як би так жить, щоб не вмірять ні-
коли,

Щоб свідком бути найновіших днів.

Іноді так болить, що хочеться
гукати,

Покликать, обійнять. Віддати
все... Іти...

Так вигукнуть, гукнути так
багато,

Щоб зворушилися, здригнулися
світи.

І боляче стає, що вдаром не гукну я,
І не закину слів своїх за мільйони
літ,

Дарма, дарма, хіба ж мене почує.
Такий далекий, різнодумний світ?

І хто вітатиме моє гаряче слово
У сонячних краях? О, сонячні
світи.

Ми навіть досі розмовляємо на
різних мовах

І разом не уміємо іти.

Іноді боляче, і дум моїх змагання
Не виразно у пісню — сум тече...
Здається, що горю і ллю слова в
останнє,

Що не вогонь в душі, а тліє сірничок.

О, розуме людський, о, гені-
яльність людства!

Я хочу вірити, дивитись без
кінця!

Та що ж коли слова безсило
ллються

І гасне блиск і зір мого лиця!..

Іноді так болить, що хочеться спі-
вати...

Горить і голубіє мого серця гра...

І хочеться тоді створити щось кри-
лате,

Що без кінця горить, горить і не
згора.

М. Ковалевська

СПІВАЙ

Співай тоді, як сльози ллються,
Коли пожар в душі горить!
Нехай пісні на серці в'ються,
Немов ті пташки на зорі...

Дм. Гордієнко

ДІВЧИНІ З ФАБРИКИ

I.

Ти дівчина із фабрики міткалю,
І звать тебе, якщо я не забув:
Таля...
Робітниця із фабрики міткалю...

В цеху увага вся на веретені,
А любов приходить вечорами,—
Це тоді, як за тобою темінь
Тихо замкне прифабричну браму.

І стомлена, а хочеться руками,
Обвити шию лагідно чиюсь.
Лягти на зем, чи за просто на камінь,
Сказать йому:
— З любов'ю не таюсь...

II.

Парк...
А за парком: ой-ой...
Скільки оком не кинеш: степи!
Ех, піти б,
Не самому,
З тобою.
Біля житньої сісти копи,
І під дзвін далини голубої...
Тільки я...
Тільки ти...

А здаля на степовее плесо
Сині одбризки п'яного дня.
Завтра так, як і вчора, колеса
На варстаті твому задзвенять.

Човнок бігтиме, тільки: шур-шу...
Та вже вогники в очах не ті...
Тихий вітер (для нього пишу!..)—
Із-за парку на нас налетів,—
Повизбирував гомони, шум,
І подався в поля золоті.

III.

Дождання...
А капелька смутку
Скотилася їй на чоло.
Тріньки схилилась на лутку:
— Таля!—в вікні оддалось.
— Митю!—на вулицю—бриз...
Сміх покотився униз,—
Ліг на карниз...

А на губах півонії доквіт;
— Драстуй!
— Привіт...
Скільки літ...
— Ой,
Давно...
Сміх...
Вікно...

І знов, і знов переквіти півоній...
А вечером на заводськiм дворі,
І молоді, середні, і старі,
Потонемо у заспіві гармоній.

Харків, 1927 р.

Дм. Гордієнко

РОЗІЙШЛИСЯ МИ

Розійшлися ми на перехресній,
Ти в степи лугами подалася,
Я ж до міста,—
(О, далекі весни!),—
І ніхто із нас не озирався...
А прощались: коротко і юно:
(Сум в очу...)
— Гляди ж, не забувай...
І на стежку золоту мою,
Похилився берестовий гай...
А тепер я тут, уже дорослий,
Навіть вуса чорні поросли,
Ти ж толочиш по левадах роси,
Де є глід, трава і чорнослив...
Та не марна ще моя надія!..
Думаєш отут немає трав?
Думаєш, що кисну я, нидію,
За сріблястим одблиском отав?..
Колисаю дні біля варстату!..
І як день в заводі одзвенить
Пригадається голівка волохата,
Лиш...
На мить...

Соснівка, 1927 р.

Євген Фомин

РОЗЦВІТАЄ МАК

I.

Розцвітає мак,
Я ходжу сама,
Леле.
Ой, були громи.
Дош поля полив,
Леле.
А, чи прийде він
Ляже на траві?!
Леле.
В пламені—огні
З ласкою мені
Свитоньку розстеле.

II.

Мак кругом посох.
Ходимо ми вдвох,
Сміхи.
Грім вгорі шумить
Час кудись летить,
Сміхи.
Знов розквітнув мак,
Я вже не сама,
Сміхи.
В радісних піснях
У прозорих днях
Втіха.

III.

Солодке життя
На руках дитя,
Радість.
Дош в лісі шумить
У глухій пітьмі,
Радість.
Я над ним стою
Спи дитя—баю.
Радість.
В ясність, під дощем
День услід за днем
Пада.
Херсон.

Ів. Гончаренко

СВАЙБОВІ ЖАЛІ

Забили в бубни край села,
Заграла музика свайбова
Отам і юність оджила
Моеї першої любови.

Чи буде молодість, чи ні?
А друга скрипка: жити, жити!..
І так, дівчині на весні
Батьки звеліли одружитись.

А я ж любив її — та як!
А я ж любив її — та марно...
Тепер для мене і гопак
Здається плаче тужно, карно...

Стискає серце гостра біль,
Я б не хотів цього — не треба?
Гей, сонце, радісний рубін,
Пошли могутності із неба!

Дай, сонце, сили, боротьби,
Дай серцю дужого протесту,
Щоб мужньо радістю забить
І вільним словом пісню нести!

А там гуде, а там рида—
Десь за городами-садами
Моя дівчина молода
Прощається із юнь-літами.

Ну, що ж прощай! Так цьому бути,
Не міг цього я передбачить...
А там настирливо гудуть...
... Чи ти, чи музика це плаче?..

Піду тепер на луки сам
(Колись удвох) і в серце коле;
Тільки того тебе не взяв,
Що я рахуюсь в комсомолі.

Це не вподобалось батькам.
Ну, хай! Ці дні мене згартують,
Живи одруженим життям,
А я іще попарубкую.

А ти, музико, вдар „одбой“,
Скажи од мене там змістовно,
Що комсомола на любов
Я не зміняю безумовно.

ВЕСНА

1.

А ось уже і смерк...
вже гасне день співучий...
Стіною ніч іде
як тінь,—крилом із тучі.

І стародавній щит
той, з пісні,—срібнорогий...
Та падають хрущі
з каштанів на дорогу...

І тиша... тиша... тиша...
Все спить,—як де застало...
Пестливістю,—вколиш.
Жагою,—було мало—

— Щоб уст, щоб тіла, уст
безмежно. Цілувати.
Ще крок у світ... Весну
у світ,—як в хату.

2.

Небо, як вино
і весела зелень.
За тих піль вруном
білі оселі.

Світла моря
так розколюються...

Промінно горять

Степові безкраї.

Світе молодий!

Радість ясний!

День твій, дій

такий незагасний...

Що? Де межа?

— женцям пізнавати...

Гомонять, біжать

Легкі, крилаті.

Пружні вітри...

Смаглявці ласкаві...

— Стрій новий

Творчої слави.

3.

Не вірю ні зимі, ні старості!
Сьогодні небо особливе!

Хіднем по греблі ходе тарас
і вітер зливою.

Пушаться лози, верби луками
і ширшає земля, як вглянешся.

Узяв би любу, та на руки...

— а ти ще, серце,—куди тягнешся?!

Тобі у Лети, серце! Діяти!
Єством брав світу б! Не руками!
І кров і ніжність тільки сіяти
Росли би днями криця й камінь...

4.

Це ж просто, просто так:
зламайте, кожен, пліть довколо хати
і буде світ: широкий, всім багатий...
— це ж просто так.
Хай дуже заболить,
що не згубити, не забути,
щоб віком була мить,—
щоб світом захлинутися...
Кохані селюки!
ви землю любите всі вірно—
життя вам не квітки,
не ярмарковий пірник—
що дітям з города в поля—
солодке серце людське возите.
Геть межі, паркани,—хай шлях
— усім до щастя, а не в сльози
всім на любов, і труд, і розум...

Прага. Чехословаччина.

Нечипір Щербина

* * *

Натовпи — сірі тумани.
В туманах блискача зоря.
Ти це так зіркою маниш
Упасти й згоріть на руках!

Швачка, ковалька і вчитель—
Метка комсомолка моя.
Де ти так радісно мчишся?..
... Дзвенить під тобою земля.

Чую твій крок цементовий:
Огонь, блискавиця й борня!
Хочеться бігти з тобою,
Тебе і весь світ обійнять!

Вас. Мисик

* * *

Рипить пароплав,
Пнеться, мов п'яний, у соннім хлюпі.
Вітер зростає. Далеко в тумані запав,
Розстав Маріупіль.

Вітер враз посвіжив.
Загойдалася далеч синя.
Зарясніло, заграло на гривах важких хребетів
Ляне шумувиння.

Буде ще Крим,—
Керч, гора Мітридат, легендарні Байдари
Там, де Міцкевич, де Пушкин бродили
над морем ясним

Щоб оспівати потім і море, і гори, і хмари.

Там, де хмурний Перекоп і Сиваш голубий.
Читаючи кримські сонети,
Чую кризь радість мелодій, як гримає
в горах бій,

Як з моря дредноути б'ють, і тріщать кулемети.

Перервався сонет.
Гори вип'яли голі груди.
Хвилі лижуть боки — все вперед і вперед.
Але як їх забути?

Як забудь, коли всюди їх кров,
Коли кожної хвили
Можна знов сподіватись ворожих, чужих корогов
Чужих ескадрилей?

Перервався сонет.
Десь далеко, далеко Байдари.
Доспівати б той спів, що почав кулет.
А тоді вже про гори, про море і хмари!

Леонід Первомайський

З ПОДОРОЖИ

За горизонтом грім: блискавки
 цвітуть,
 Навали хмар—руїнами Содому...
 Куди ж тепер моя прослалась путь,
 Під тихий дах, чи під розкати грому?
 У берегів б'є бурунами прибій,
 Екстазом хвиль запінилося море...
 Невже впаду у млості голубій,
 Невже схплюсь в задуманій покорі?
 Прибій у беріг... серце в груди б'є,
 І вдари серця, як розриви грому.
 Кому віддам тепер життя своє?
 Навали хмар—руїнами Содому.
 Кому віддам? У мене є мета
 До неї йдуть братів залізні роти!
 Будь, серце, мов гартований метал
 І нерви хай міцніші дроту!
 За горизонтом грім, а блискавки
 цвітуть
 І шарпають навислі хмурі хмари.
 Бурунами моя прослалась путь,
 Далека путь—нічого... ave Mare!

КОЧЕГАРИ

У полі дим...
 Куди, куди
 Прослалися шляхи!
 У полі вогнені сліди!
 Від нашої ходи!
 Трясється вітру борода,
 А в небі іскрами горять, цвітуть
 пожежі,
 Панично мчить по небі хмар орда...
 Немає меж... і хто встановить межі?!
 У полі дим...
 А гей, куди?
 І ніч, як стрічка кулемету.
 Вам не спасти від нашої орди
 Зачумлену планету!
 Куди? Куди?
 І відповідь ясна:
 Той житиме лише, хто вміє вмерти!
 У полі дим
 І вітрова весна,
 І світ лежить розтопаний
 роздертий...
 Вогонь розтопить всесвіту метал
 (Важке повітря повне потом, згар'ю)
 Та світ новий—це ж наша мета!
 І ми несем...
 На те ми—кочегари!

МАЛЕНЬКА СТЕПОВА РУДНЯ

Оповідання

Донбас...

Донбас...

Ні, не Донбас—„Донбасія“,—чорна країна... Країна зритої почекриженої землі...

Степи донбаські, степи безконечні.

Колись—Дике Поле, безлюддя, тиша, трава майже в сажень...

Толочили землю запорозькі коні, з вигуками скакали степом орди татарські. І самотні могили ховали „білі тіла козацькі“.

... Вмерло „Дике Поле“... Вмерло, ніби-то й зовсім ніколи його не було. І немає ординських посвистів і не видно вже червоних козацьких жупанів. Не дзвенять по степу бандури, не гремлять бубни та літаври...

То було колись.

А тепер:

— Сірі касарні, сірі будинки, копри, естокади, машини.

Далі:

— знову машини, грюкіт, підземелля, темрява, лише де-не-де розрізана жовтими очима шахтарських лямпочок...

Далі—штольні... та ж темрява... вагонетки... коногонські посвисти.

Це Донбас сучасного. І розкинувся він по усьому полю „Дикому“, ожило безлюддя, і той степ, що колись толочивсь ординськими кінями—тепер оплутався рейками залізниць, завив залізними гирлами гудків, задимів кам'яними димарями.

Чорна сторона...

... Донбасе! Де ж знайти пензля, щоб намалювати твоє величезне життя,—рідна ти моя країно!

I.

У касарні нас мешкало дев'ятнадцять хлопців. Майже всі ми були молоді, дужі—„дай порвуть, бо самі порвемо“... Лише двоє було в нас, не „нашого бога“—дідок Порхвило та молодий Кирюшка.

Перший мав сухорляве обличчя, глибокі зморшки на чолі, різко викресленого рота і взагалі печатку важкого життя на своєму обличчі.

Другий, цеб-то Кирило, маленький хлоп'яга, завжди ходив озируючись—а чи не біжить де собака, а чи не наміряється вона вхопити за ногу?

Та й нема чому дивуватися—до своїх сімнадцяти років жило хлоп'я на селі, десь за багацько верстов од залізниці, в глушині, де ще ночами відьми доять корів, мерці швендяють по цвинтарях, а на горіщах мешкають домовики.

Просто кажучи, різав наш Кирило „хліб вірьовкою, колесного рипіння жахався та богові на ікону молився“. А раптом вихопило його життя з глухого села, немов маленькою камінючкою розмахнулося ним—та що є сили шпурнуло його навпростець у казан із смолою, у посвисти, у царство залізне...

Тому Кирило і тримав себе на копальні залякано та ніяково.

Але кипучим наш рудник здавався лише Кирилові.

Насправді це було найглухіше, найпоганше місце, якого мабуть більш ніде не знайдеш.

Правда, машини й тут гуркотіли... Еге! Гуркотіли,—та ще й як!..

Правда, поблискували й тут рейки залізниць та з посвистами бігали паровози... Гомін був і тут...

Та тільки ж і всього... Навіть найгірший клуб був од нас не менше, як за шість верстов, та раз на тиждень—другий наїжджала „передвижка“...

Це дуже погано... Це тому погано, що увечері, коли кінчається робота, ми не мали розваги, ми прямо-таки не знали: та де ж нарешті подіги себе, свої думки, свої бажання?.. Не дарма забійник Павлюк такими от тихими вечорами, сумно посміхаючись, казав мені:

— Тю, щоб його чорти забрали!.. От кляте життя! Хоч роздягнись догола, вискоч на вулицю та голоси: „Гвалт, рятуйте, хто в Маркса вірує! Рятуйте живу душу людську!“ Але хто ж порятує? Хіба міліціонер? Та й той десь із дівчатами вештається... Мабуть тутечки й земля скоро провалиться від нудьги... Але ж земля не провалювалась, і Павлюк ішов до касарні, мугикаючи під ніс собі якусь стару-стару та сумну шахтарську пісню. Вечорами виходили ми на вулицю, сідали на лавочці і слухали, як десь за касарнею грає гармонія, як розпліскує вона живе срібло звуків і ніби по-людському промовляє:

А ба-арія учаділа...

І голосисто та весело промовляє:

Ба-арія, ба-арія...

Ех! І хороше ж уночі слухати гармонію! Слухати оці срібні сплески. Чомусь здається, що летиш, летиш у повітрі, летиш високо над землею і сам легкий, як повітря і прудкий, як вітер... Так і не помітиш, як обірвуться звуки, а коли впевнишся, що гармонія вже не грає і що у вухах тільки дзвенить луна,—то, далєбі, аж „кішки зашкребуть“ твоє серце.

Сусіда мій по ліжкові, Олексій, покурюючи цигарку, говорив:—Ото ж, гадство, що то воно за річ, оця сама гармонь! Особливо у таку ось ніч... Тут тобі, хлопче, один лише місяць чого вартий, а в додаток ще й гармонія!.. Вмерти не шкода...

Зблиски цигарки грали на його щоках... і хлопець він був здоровенний, чорний.

Данько, малий, вічно розкуйовджений парубок, дивився у землю, яскравими від лихтаря очима і сплювував:

— Буза... Все це буза... й місяць, і гармошка...

Колись Данько був червоноармійцем... Від Вороніжу до Перекопу, снігами, пісками сипучими, скелями та берегами—срізь із багнетом та лентою через плече, пройшов. Бив Денікіна, Петлюру, Врангеля. Бив усіх, хто стояв на перешкоді. Після війни занудьгував Данько, по-первах дув самогон, потім на „руську гірку“ наліг... І міцно прилипла до нього ця нудьга... І не відірвеш її, прокляту. Скрізь вона слідувала за ним: і в забій, і в касарню, і в таємний шинок до Голомош'янця.

— Нудьга заїдає мене...—на підпитку скаржився Данько,—капосна річ, братики... Спокою від неї немає: куди ти, туди й вона, гемонська, так і преться, так і лізе, так і ссе душу...

І зідхав:—Ех... Хоч би азотний завод висадився в повітря! Все б краще було...

Рейками залізничі бігли потяги з вугіллям... Чорними, казковими драконами, з палаючими очима, з вогневими хвостами зникали в темноті й тільки гуркотіння їхніх драконових коліс долітало до наших вух. Але наганяло воно сум, але від цього гуркоту здавалось ніби-то якийсь велетень схопив у руки молота і криє ним по твоїй голові, аж іскри сиплються...

Ми входили в касарню... Там двома довгими низками стояли наші ліжка—нари. Над брудним порепаним столом нахилився Андрій Степчук і читав книжку. Андрій був рослий хлопець, із сірим лицем. І дивлячись на його обличчя, думалось: ніби то якийсь коваль (дуже добрий знавець свого діла), плюнув перш на долоню, потім схопив молота, грякнув ним по розпеченому залізі раз,—грякнув другий раз, перекинув залізо, ще раз грякнув і—кінець! Ось тобі й маєш Андрія Степчука,—одержуйте його!

Чудний хлопець був Андрій. Зимув і літо ходив він обдертий, у чунях, у кашкеті без козирка. Всі гроші, які одержував він за свою важку роботу (а працював він до сьомого поту),—витрачав Андрій на книжки... Але ж на книжки він витрачав не одні гроші. На них витрачав він і весь свій вільний час, кожен вільну годину.

На рудник прийшов Андрій малописьменним,—ледве-ледве міг призвись своє підписати... Але прийшов із таким бажанням учитись, із таким великим терпінням та запасом волі, що за півроку вже був Андрій письменнішим за всіх нас укупі. І не даремно він славився у нас за „вченого“. Не даремно з другою касарнею в нас були такі балачки:

— Ну, що у вас є?

— Гармошка...

— А в нас балабайка...

— Буза! У нас дві балабайки...

— А в нас учений з книжками!.. Він тобі любого „скубента“ вартий. Взагалі Андрій був нашим професором.

Його ліжко стояло біля мого. І часто, засипаючи, я чув, як Андрій стиха шепотів:

— Архімед первий сообразіл, что жідкость стремітся...

А в другому кутку грали в „шістьдесят шість“ хлопці—Демчук та Іванов.

Обидва вони були демобілізовані, обидва служили в одній частині, разом звільнилися, разом і на копальні пішли.

Демчук був українець—із Київщини, Іванов—десь із Нижегородської чи Псковської губернії—росіянин.

Що їх зв'язувало—невідомо. Мабуть давнішня доба, коли греміли гармати, коли повз вуші свистіли кулі, коли всі краї горіли небувалим, невиданим полум'ям. Але це були чудні хлопці. Раз-у-раз вони лаялись, раз-у-раз сварилися і завжди ні за що. Більш із-за карт. Ото сядуть грати, роздадуть карти... Перша партія пройде ніби-то й нічого... Так пройде й друга. Але за третьою Демчук починає махлювати. Тоді по касарні скачуть злі вигуки:

— Шістьдесят шість!

— Брешеш, гаде! Шістьдесят п'ять!

— Де ж 65, коли 66?

— Да, ето ж у тібя туз? ето ж десятка, ето ж туз і оп'ять десятка? Утето король, оп'ять король. валет к тому же, да? Утето две дами, валет, оп'ять валет і дама... Вот те і 65... Стало бить партію ти проіграл...

— Ні, брешеш... Це не дама, а король...

— Гад же ти! Да какой же ето король, кагда дама?

— Ні, король...

Демчук показував справжнісіньку даму й запевняв, що це король.

Збиралась експертиза: Порхвило, Данько, Кирилко. Усі вони підтримували Іванова, бо як же не підтримувати його, коли й справді, як не крути, а не назвеш же даму королем.

Але Демчук зупинився на своєму,—король та й годі!
Іванов лаявся, кидав грати, обіцяв, що на сто верстов тепер обходитиме Демчука, проте ж через півгодини вони знову лаялись.

— Ленин був якут!..—роздирався цапом Іванов.

— Брешеш!

— Да што ти знаєш, а?

— А ти що знаєш?

— А-ну, спросім у Андрюхі...

Андрій підводив голову, дивився на приятелів і очі йому тмяніли.

— Ой, дурні ви обидва, хлопці!..—говорив він,—дурні!.. Ленин був руський, проте ж він плював на все... Рівні для нього були всі... А ви ось, лаєтесь за те, хто був Ленин... Дурні...

... Касарня замовкала...

Під стелею плавали сині тумани тютюнового диму...

Крізь сизі хмари гостро й трохи хитрувато дивився Володимир Ілліч Ленин.

А коли дим стояв ще густіший, коли він коливався від вітряних струмків, то портрет посміхався, ніби живий, і мені завжди здавалось, що вийде він із рямки, подивиться на нас, усміхнеться добротливо й питає:

— Ану, хлопці, ану... Може ви ще що знаєте, га?..

Не знаю, що відповіли б ми йому. Мабуть таке:

— Нічого ми більш не знаємо, Володимире Іллічу...

— Ото й погано...—невідомо кому казав Андрій,—ото воно й погано, що дуже стиха йдемо ми... А можна було б... Коли б наше бажання... Через п'ять років кожен шахтар міг би бути вченим, що твій доктор... А то одні—п'ють, інші грають у карти та лаються... А треті так собі... тільки для власного хазяйства й живуть... Ех!..

Опівночі касарня наша засипала...

Гасли лампочки.

Іноді виходив я на вулицю і подовгу дивився на степ... Вночі він увесь був ілюмінований жовтими та червоними лихтариками. Вони тримали, вони плавали в темряві й на самому обрії зливалися з зірками. І невідомо було—де ж кінчаються лихтарні зірки й де починаються справжні небесні? А за столом сидів маленький розкуйовджений Охримчук і щось писав. Мабуть вірші, бо іноді він стукав ногою, ворухив сухі та порепані губи й щось шепотів. Пасмо рудого волосся падало на високе чоло й жухло від поту... Пітне воно здавалось ще червонішим,—аж полум'ям палало й дивно було, що касарню нашу освічує лампочка, а не Охримчукова голова.

* * *

А вранці в шість, або ввечері в десять, мідним горлом вив гудок, розсікаючи своїм посвистом ранкову або нічну тишу.

І ось тоді касарні випльовували натовпи чорних людей з кайлами та лопатами...

На шахтному подвір'ї стояли юрби, біля лампової одержували німецькі лампочки, блискали золотими оченятами цигарки, у повітря, заволочене димовими хмарами, летів сміх, шахтарські жарти, вигуки...

І вдень і вночі сидів на лавочці сторож,—завжди спокійний, сивий дідок, у брудному кожусі, в чунях. І завжди оцей дідок смоктав величезну, потвірну люльку, завбільшки майже з колесо й за всякого випадку талановито матюкався... Але матюкався так собі... Від нудьги, треба гадати...

Потому різко бив по наковальні сигнальний молот, за скляною стінкою,—чарівник у шкіряній тужурці надавлював пальцем якусь блискучу

шишечку, переводив важель, і кліть наша, м'яко та безгомінно падала у чорну безодню, вниз, на триста п'ятдесят сажнів під землю, в інший світ, в інше царство...

І відрізани од землі, од сонця працювали ми вісім годин у своїх вузьких, закурених штольнях...

II.

Отак, лежачи на своїй постелі, іноді думав я:

— Добре... Усе добре... Андрій вчиться... це так... Іванов та Демчук грають у карти... Рудий Охримчук пише вірші, або-що інше... Данько піячить... Сторож смокче свою потвірну люльку й лається... Кожному робота є, а що ж далі?.. Як?.. Це ж нарешті не дуже тее... не весело...

На життя, на побут наш я он як дивився:—З одного боку воно так і повинно бути... Повинні бути й директора, управителі й купці, й міцна влада...

А з другого боку,—серце рвалося на частини... Клекотіла душа, і від цього почував я дикі муки... Здавалось мені іноді, що революцію зраджено, що перекопські та кортояцькі трупи гниють даремно, що астраханські піски та сибірські сніги зовсім даремно вкривають білі, рівні кістки...

Отож погано було тоді! У такий час, хотілось вдаритись головою об стінку, або кинутись у глибокий, обплутаний дротом шурф...

І от, у такий-то час, одного разу підійшов до мене Андрій, і кладучи свою чорну, з великими, синіми жилами руку на моє плече, спитав:

— Чому носа повівся?..

Почалась розмова.

— Лихо... кажу—заїло мене, і сам нез наю, як його дивитись на світ, якими очима... З одного боку подивлюсь,—ніби то так воно й треба, а зиркну у другий бік—душа не терпить... Душа тримтить...

Андрій посміхнувся й його виковане лице трохи здригнулось.

— Буза...—мотнув він рукою,—буза, хлопче.. Ніякої такої душі нема... То її видумали ті, яким нічого було робити... Так за цяцьку вона й пішла в них... Як що тільки трапиться—крий на душу все... Ні, ти, хлопче, плюнь на все та без неї проживи... Не душа тут, а очі в тебе трохи поганенькі... Так ти окуляри купи собі та навчись як слід дивитися на життя...

У касарню рачки вліз Данько. Він був зелений, як мідь самоварна, рот йому перекривився, на чоло падали клапті чорного аж блискучого волосся.

— Хлопці... х... хлопці...—п'яно стогнав він, крутячи несамовито очима,—х-хлопці... Защо? Життя хлопці... тепер що... ми що... Інші нами правлять... А ми... братво?! Чуєте?

І він заривав, забився головою об поміст, затримтів худорлявими плечима.

— У касарнях ми... у... ка... За що кров проливали?

Данька взяли під руки й повели на ліжко. Але він пручався, стогнав, плакав і матюкався так, що аж вікна брязчали...

Нарешті Данько зблював і заснув, пхнувши розкуйовджену голову у брудну, колись білу подушку.

Андрій запалив цигарку.

— От тобі й душа... Бачиш? От подивись на неї, яка вона... (Андрій показав пальцем на калюжу блювотиння). Диви... диви... Чому ж ти одвертаєш піку?... А так сказати...—життя? Ти розумієш, що сам я

далеко не прихильник цієї речі... Вона безнадійно безглузда,—бо кінець у неї смерть... Але ж трясця її матері, коли її дали тобі, то що ж зробиш? У шурф кидатись? Так там, голубе, ще гірш... Тут тобі сонце, трава та інше „вдовольствие“, а там цього кат-ма!.. Та й взагалі життя куди краще за смерть,—бо ти ж живеш, ти щось робиш, ти дихаєш... Ну, далі... Накажеш піячити так, як оцеї наш Данько? Тю, хлопче! Це ж скотиняче життя... Для цього й народитись не варт було...

Був такий чудовий вечір, така тиша, що навіть шахтні колеса грюкотіли помалу...

За залізницею лежав степ—чорний, тихий, увесь пересипаний злотими світляками рудничних лямпочок.

Десь заграла гармошка й п'яний голос вивів:

А в шахтьора
Душа в теле...
Всю рубаху
Воші з'елі!..

Андрій сплюнув:—Ото ж бісова наша країна, га? Подивись тільки, революцію влаштували таку, якої ще ніде не було!.. За десять років майже всю країну обплутали лікнепами, клубами... Друге—навіть наша шахта скоро буде механізована... Радіо... І тут тобі, бісового батька, під самим носом цих досягнень—отакі ведмежачі кутки: данькова блюовина, гармошка та п'яна пісня, що „рубашку воші з'елі“!.. Тю, гемонська країна...

Підійшов дідок Порхвило, витяг кесета, закурив і, дивлячись на золотий блиск цигарки, хрипко сказав:

— Ех... Додому б тепер. Мабуть уже сінокіс...

— Хіба ти з села?..

— Ато-ж... Та от біда трапилась торік,—здохла шкапа... Зароблю тепер... Ми з Сашком з одного села...

Сашко—молодий хлопець, ще без шахтарської печатки на обличчі, ще не скарьожений штольнею, тихенько підійшов до нас та, обіпершись ліктями об лутку, стиха позіхнув.

— Погано тутечки... Ні річки, ні путнього ставка тобі. Дерева й ті у пилу, та чорні... У нас на селі куди краще... Тепер на луках косовиця, співи, дівчат багато...

— А што у тебя есть дома?..—з свого кутка спитав Іванов.

— Та що? Нічого немає... Було колись усе... Але ж то деникінці брали, то в голод з'їли... Так нічого й не залишилось...

— Так чаво ж тебя домой тянет?

— Та то ж батьківщина... Розумієш? Батьківщина, ото воно й тягне...

— Ну, й дурак... А ежелі у меня ета самая батьківщина на болоте где-нибудь, то што ж і на болото меня должно тянуть?... Брехня... Нікакой такой родіни у нас нет, всьо ето суеверіе... видумкі...

Андрій усміхнувся:

— А чорти його батькові: це правда... Ніякої батьківщини немає в нас... Може була вона коли... може й не було... Не знаю.

Сашко повернувся до Андрія, і губи його викреслились, ніби-то їх вирубали сокирою.

— А все ж я поїду,—твердо промовив він,—усе одно поїду додому... Ось зароблю грошей і поїду.. тут погано.. Тут тобі, навіть, свіжого повітря немає...

Сашко часто любив згадувати село. Він був тихий хлопець, але коли починав говорити про своє село, очі йому запалювались, щоки вкривалися великими, червоними плямами.

Міцно притягла його до себе земля... З дитинства, ходячи за плугом, вдихував Сашко її чарівні пахощі, дивився на неї, як на своє життя, як на те, що годує його, що не дає йому вмерти.

Часто земля зраджувала,—обпалена, чорна, як труп, вона зсихалась, шовки зелені не вкривали її лани й тоді Сашко й такі, як він, вішали на плечі торбинки й голодні, пухлі з голоду, напівмертвими юрбами тяглись до залізниці, тяглись, хто куди потрапить...

Але всі думки їхні були біля неї,—біля чорної, пахучої і старої землі... І через рік-другий знову різнокольорові вагони викидали на маленьких станціях юрби Сашків, які поверталися до своєї зрадливої мами-землі... Вона приймала їх і за голод, за поневіряння нагороджувала скиртами пухкого, золотого хліба...

Сашко ховав у матрац гроші, Сашко їв що попало, одягався погано, але мав міцну віру, що знову повернеться він до землі й покине димну, чужу й страшну копальню...

Кирило сидів у кутку тихенько і смоктав велику, незграбно зіплену цигарку.

— А ти що робитимеш?—спитав його, сміючись Андрій.

Кирюшка підвів на нього свої сірі журливі очі й якось тихенько по-дитячому всміхнувся.

— Я?.. А, що ж я... На село не хочу... Самотній я там... Нікого й нічого в мене не було... Батракував... Хочу я грамоті вивчитись, як ти, наприклад, і тоді все б знав я, що і як...—і зідхнувши, голодними очима подивився на Андрія.

— Чуєш, Андрію... Ти теє... Вивчи мене грамоті... Щоб я все знав... Щоб читати я вмів... А то нічогісінько я не розумію... От, наприклад, революція... А до чого вона, а що воно за революція,—я не розумію... А яке життя, я теж не розумію... І горе мене бере,—не сліпий же я... Я б сам вчився, так до лікнепу шість верстов. Зморишся, куди воно йти?

Андрій підвівся, розправив свою широку спину й на мить очі йому блиснули...

— Гаразд, Кирило—відповів він—гаразд... Я вивчу тебе письменно-сти... Вивчу... Але, коли ти сам, сукин сину, заледачиш, то силоміць примушуватиму!.. Чуєш?

За вікном нічне повітря різнула гармошка, потім вона зникла, й чийсь голос вигукнув:

— Ага, стерво!.. Ось де ти!.. Зупинись, гаде!..

Я вийшов на вулицю. У мряці хтось суворо і з погрозою говорив:

— Програв гроші?.. Так?.. Вмів програвати... Ану, бісів сину, вмій же й повернути їх...

Другий винувато скиглив:

— Та немає ж, далєбі, ні копійки... Ось на, виверни кишені...

— Мені твої кишені непотрібні... А ось я тобі кишкы виверну, коли ти мені грошей не повернеш завтра... Я тобі душу витягну... Як гадюку з мішка витрушу!.. Чуєш?

— Та чую ж!..

— Диви, сволото!..

— Їй-бо поверну...

В цьому голосі я пізнав Панька—забойника. Працював він на східньому бремсберзі, горілки майже не пив, жив собі тихенько, ні з ким не сварився, нікого не чіпав.

Але був гріх і за Паньком. Любив він грати у карти. І коли виграв, зараз же біг у Сталино, купував собі штани—галіфе, з непомірно великими мішками, купував чоботи „вище колін“, піджака, кашкета у

„клітку“ й теж із непомірно великим козирком. Коли ж Панько програвав, він приходив у касарню обшарпаний, трохи п'янений і скиглив:

— Ти ж скажи, Володимировичу, діла які?.. Ти, як то кажуть, на гору а чорти тебе за ногу—„куди, мовляв, лізеш, суко? Ану назад, ану, назад, гадюко“... Знову я програвся, голубе... Але, годі! Тепер гратиму тільки по маленькій...

Але з „маленької“ він переходив на „велику“ і знову програвався.

На цей раз Панько прийшов обшарпаний. Від нього несло горілкою, людським потом, брудом шмаття.

На порозі касарні він зустрів Андрія, схопив його за руку й зідхнув:

— Андрію! Голубе наш вчений... Ти ось послухай...

Андрій мотнув вільною рукою:

— Іди собі далі... Знаю, програвсь... Ну, що ж... Дурням закон не писаний...

— Ні, ти пострівай... Тоді відповідай мені, а що таке дурень?

— Одчепись... Дурень така річ, яку не сіють, не жнуть, а яка сама собі з землі вилазить... Зрозумів... Ну, іди, проспи своє лихо...

Панько зник у дверях.

Небо було чорне-чорне з краплинками різнокольорових зірок. Деякі з них швидко миготіли, деякі дивились на землю широкими очима й ніби-то з дитячим непорозумінням:—що ж це, мовляв, за планета така, земля?..

А інші дивились із байдужістю, ніби-то вже досить обридло їм дивитись униз і бачити, як сяє маленька чорна краплинка.

Такі зірки були наймудріші, бо за свій вік бачили вони багацько дечого...

На ослона підсів Андрій.

— Ну, от тобі...—промовив він—от тобі маєш другого „фрухта“... Знову питаю тебе: і такою теж повинна бути людина? Га? Та це ж сміття людське... Ось Данько скиглив, що живемо ми в касарнях... Туга його їсть... Колись він із кулеметом орудував, а тепер у касарні валяється... Життя йому не дають... А чому ж цей самий Данько не скиглив про те, що ось у головах наших на восьмому році революції бруд та темрява? З Данька вже нічого не буде, бо такі, як він, здатні тільки на одну хвилину, коли треба рушницею та з кулеметом працювати... Так що ж і ти цього бажаєш?..

— Не знаю...

— У тім-то воно й біда наша, що ми не знаємо... Треба вивчитись... Треба взнати...

...— І оце, тільки ліг я на полицю, заплющив очі, зараз мені й сон такий приснився: ніби-то крутиться чавун-колесо, мигтить—здоровенне таке... І від кожного повороту цього чавун-колеса—виходить корова... А дід Порхвило ніби-то стоїть і по-військовому командує:

— Одна мить!..

— Рада старатись, громадянин Памфіленко!..—теж по-військовому відповідає корова.

А дух од корівок,—важкий, приємний... Поміж рядами походить, як офіцер, Сашко й собі командує:

— В струнку!..

Крізь відчинене вікно я бачу лице Охримчука і зблески його рудої голови.

Його оточили шахтарі й, регочучись, позирають на червоного Сашка та Порхвила.

...— і ось, накрутивши цих корівок сотні мабуть із дві, женуть їх наші дядьки додому... Пригнали... Аж гульк! Голова сільради з папірцем: „Дозвольте вас у куркулі записати“...

Слова Охримчука вкриваються дружнім реготом слухачів. Дядько Порхвило струсує з обідраних колін тютюнове сміття і позіхаючи каже Охримчукові:

— Добре тобі, рудий, сміятися, коли в тебе ні коляки, ні подвір'я... ні свого щура, ні своєї блошиці... А в мене, господа... руйнується... Треба підтримати її... А ти що, рудий? Ти вітер... Куди схотів, туди й полетів...

— Так, дядю, так...—одповідає Охримчук,—я що? Я не знав батьківщини... Я, дядю, навіть не знаю, хто мене на світ народив,—чи мати, чи чужа дядина...

Андрій позирає в небо на зелені та золоті зірки й зідхає:

— Ні, тут під корінь треба... Під корінь треба... Ой, праці ще, аж у голові гуде... над усіма... над кожним... І голови треба переробити й очі, усе... І каменя на камені від таких ведмедячих копалень не залишати...

— Андрію!..—гукає у вікно Охримчук,—ану йди стінгазету складати... мерщій...

Андрій підіймається.

... Степ стоїть нерухомо, виблискуючи золотом лихтарів... І тепер він нагадував би „дикє“ поле, з його привіллям та широтою, коли б... коли б не було оцих самих лихтарних очей та машинового гуркотіння копальні...

Підіймаюся і йду в касарню.

І така картина постає перед очима: у кутку грають у карти приятелі... На койці лежить п'яний Данько й біля нього калюжа блювотиння... Панько сидить похнюпившись... А за столом Охримчук, Андрій, Павлюк та Семенович сидять над купою дописів і „набирають“ стінгазету.

Кирилко нахилився над книжкою, лице йому сяє, чубок розтріпався й очі впились в якийсь малюнок.

— Ич-ти...—каже Кирилко—звірі які, а людина супроти них так зовсім краплинка! Диви ти!..

Кирилко хитає головою.

Ех, Донбасе! І справді ж, якась чудна ти країна!

III.

День випав гарний. По небу швидко пливали білі хмарки, повівав легкий вітрець, повітря було легке й чисте.

Касарню оповила тиша. По столу проходили великі, одгодовані мухи, у вікно дивилось широке веселе сонце, і проміння його падало як раз на нашу куховарку Стешку,—бабу товстошу, дебелу та сварливу.

Кирилко, лежачи на своєму ліжку, розглядав книжку, а коли пізнавав знайомі літери, якось по-дитячому дивувався.

— Ач-ти!.. Диви, сукиного сина!.. Та я ж знаю, що це „б“... Диви!..

На койці похмурий та блідий лежав Данько.

— Льонько...—хрипко говорив він,—голова болить, Льонько... Коли б не так вона боліла, бісова... Чуєш?..

Я мовчав.

Важко було й мені самому. Тому важко, що не знав я, куди подіти, де заховати свою нудьгу, прокляту нудьгу, невгамовну, люту.

Звідки вона взялася, ця нудьга? Не знаю.

Мабуть навів її степ. Мабуть навіяла її глуш степової, маленької копальні. І я добре розумів Данька. Я розумів, що крім голови, в його може болить дещо й інше, ще важніше й ще страшніше.

І дивлячись на Кирилка, я не міг зрозуміти, яким побитом він і читає, і хоче вчитися, і прихильність до життя має? А я не знаю, щоб я зробив у той час. Не знаю.

Не радувало мене ні сонячне проміння, ні вітрець, ні зелена, висока трава на степу. І коли, підвівшись із ліжка, Данько коротко кинув мені:

— Ходім? Га?..

Я підвівся, насунув на чоло кашкета й рушив слідком за Даньком нерівними, рябими вулицями нашої рудні.

— Куди підемо?—спитав я в Данька.

Він тільки рукою махнув: е, мовляв, підемо куди хочеш! Підемо, хоч на той світ, підемо хоч під землю, хоч у хмари, хоч до біса на роги, коли вони в нього є, але ж підемо тільки... Підемо...

Шлях був рівний, рівний. Ані тобі пригорка, ані тобі деревця. Жовта трава хиталася по вітру.

Данько мовчав. Обличчя йому було сіре та журливе. І коли ми пройшли через залізницю, він, гірко всміхнувшись, сказав може мені, може степу та вітерцю:

— Отак, усе життя... „З холодком“, як то кажуть...

І знову замовк. Я теж мовчав.

Я мовчав тому, що не мав ще слів, щоб відповідати Данькові, що життя чарівна річ, що можна жити й не „з холодком“, але з жаром, та в додаток із таким жаром, якого вистачить на три життя, та ще й на після смерті залишиться. Але я не мав ні слів, ні думок. Я тільки бачив, що в житті, здається, не все гаразд і не знав, а як же поліпшити його—життя це саме?

Доводилось мовчати...

Отак вузеньким шляхом дійшли ми до міста Сталина.

З провалля раптом визирнули димарі, будинки, „Сталелітейний завод“ і блискучі рейки залізниці.

— Та, нарешті, куди ж ми підемо?—знову спитав я в Данька.

Він подивився на мене своїми темними, майже мертвими очима і зморшки біля його щік відкреслились ще дужче.

— Де не підемо, туди й підемо...

Аж ось, перейшовши рейки, ззаду себе почули ми вигуки:

— Данько, Льонько!..

Повернулись.

Прямо на нас, швидко й розмахуючи руками, біг Іванов. За ним поспішав Демчук і тільки поли його френчу матляли, ніби хоругви, та трусився чорний, незграбний чубок.

Зупинились.

— Ви куди?

— В Сталино. А ви?

— Теж у Сталино...

— Ви чого туди?

— Випити. А ви?

— Теж випити...

Мовчки, не змовляючись пішли ми всі разом до пивної і сіли за брудним, мокрим столиком. Грала поганенька, млява музика. Ліниво бив бубон, кларнети вили не своїм голосом, велика труба хрипіла, як застуджений звір.

Проте ж було весело. Якась особа у чунях, обшарпана, з причуком та посвистом танцювала посеред кімнати, зачіпаючи столи, пляшки, навіть самого похмурого хазяїна пивної.

Хтось плакав, хитав кудлатою головою, бив себе кулаками в груди і невідомо кому, казав:

— Ви мене знаєте?.. Ні, ви скажіть, знаєте ви мене, га?

Данько підійшов до столика, сів, кинув на лутку свого обірваного кашкета. Стілець під ним рипнув якось довго й тонко.

— Сідайте, хлопці, пийте...

— Йоршіка, йоршіка... — метушився Іванов, — йоршика, товарищі.. йоршік ето... фью... Закачаєшся! Ето—те, первое шахтёрское дело... дербулизніш єво,—глядь і хорошо буд-то би пойдьот... так-то...

Данько мотнув головою, і чорний клопот на його чолі підстрибнув, хитнувся, але зараз же став на своє місце.

— Наливай!..—раптом промовив він і позирнув у бік, чи не йде, мовляв, офіціант?

Але офіціанта не було, Іванов розливав горілку по шклянках і чомусь дуже весело всміхався.

— П'йом йоршіка?

Випили. Горілка пекучим струмком пройшла по жилах, потім вдарила у мозки, раптом закрутились столи, поміст, людські обличчя...

— Дивлюсь я, хлопці,—позіхнув Демчук,—от, наприклад, коли на п'яцтво, то в нас є час... Знайдемо його й не тільки до Сталина, але ж, части його батька, знаємо куди підемо... Коли ж до чого іншого, то в нас немає часу...

— Сломаний ми народ,—промовив Іванов,—усьо в нас сломано... І війна, і тиф, і голодухі... Тут те, як ні вертісь, як ні ломайся, а точка, брат ти мой, стоїт... Обойті точку ету сілушкі нет,—ізошла она уже. Растратілі ми єїо. А ежелі до точки человек дойдьот—тут уж ему, братци, і амба. Спасенія нет.

— Цеб-то здихаємо вже ми, га? Ще живими, так?

— Вот, вот...

— Дурниця, брехня... Ти брешеш, Іванов... Ніякої такої „точкі“ немає... Це ми самі знайшли її і тільки тому, що в нас „котелкі“ порожні. (Демчук виразно постукав себе по чолі). Коли б вони були повні—ого, голубе! „Точкі“ б у нас не було! Чому її в Андрія немає?.. А сила в нас ще є... Вистачить її ще. Не знаємо тільки, куди подіти оцю нашу чортячу, дику силу...

— Пийте!..—стукнув кулаком по столі Данько,—пийте, душі з вас геть!.. Пийте й нічого там розп'ятувати! Я вже маю п'ять прогулів... і завтра на роботу не піду... і післязавтра...

— Ну, і вигонят тебя...—знову весело всміхнувся Іванов.

— Нехай женуть... І добре... піду... Я вже людина пропаща...—і раптом схлипнув:

— Хлопці!.. Тягне мене на село... Колись була в мене там хатинка. Річка була... і хлопчиком купався у тій річці... Вода була там чиста-чиста... І п'явок не водилось... І дівчина була в мене опісля там, Мар'янка... Але згвалтували її козаки й вона ума тронулася... Але також раптом Данько перестав схлипувати, подивився на нас сухими, порожніми очима і зле та дуже вигукнув:

— А в тім брехня! Чуєте! Брехня!.. Ні села, ні річки, ні дівчини немає в мене... І не було... Це я збрехав вам... Пийте... Пийте. Чуєте? Пийте, гади!

— Не бузі, Данька...—заметушився Іванов.—Вот прівичка-то! Мало-мальські вип'єт і пошол бузіть... Ну, сядь!

Демчук з огидою подивився на Данька, потім сковзнув очима по мені, по Іванову, нарешті по всій пивній і мотнув головою:

— Ото ж гидота, га? Ото ж капость!.. Пики, пики які в нас, в кожного! Червоні, безглуздяні, дурні... Тьфу! Купа дурнів, купа здихачів... Ото ж, хлопці, дивлюсь я на кумпанію нашу, та таке думаю: колись, може через п'ятдесят, сто, нехай через двісті років—зміниться таки все... І люди будуть інші, і світ інший... Оця сама пивнуха зруйнується, а на її місце постановалять дещо інше... Ну може такий музей, як оце я колись бачив у Харкові... І малюнки повісять, а на тих малюнках будуть отакі от брудні та дурацькі пики, як, наприклад, наші тепер... Сидять ніби-то вони за столиками й дудлять пиво... Ну, ось... Підйдуть до цієї картини люди того часу, подивляться на брудні наші хвізіомордії і таке скажуть: „Ой, і сволота ж колись землю нашу та Донбас залюднювала“... І сплюнуть...

Я слухав Демчука, але не міг зрозуміти, що він є за людина? Чого ж він тоді бажає?

І нарешті я спитав його:

— Так, Демчук... Ну, а ти тоді що?

— Що ж я? Як тобі й відповісти... не знаю... Я, хлопче, трохи раніш народився на світ... і відразу попав у таку кашу, що й не встиг зрозуміти, а хто ж я є? Отож від того я й залишився пустоголовим... Але, ну його до бісового батька! Годі.. Тепер-то я, голубе, зрозумів добре, що пустоголові йдуть на смарку... З моди дурні виходять... Треба за розум братись...

— В пивній...—всміхнувся я.

— Це—дурниця... У нас вона, так і є: сьогодні я в пивній, а завтра я може кину її навіки... Але ж було таке, що ось зараз цар, а завтра його до стінки притулили? Було?

У другому куткові жіночий, хрипкий голос вивів:

Ех, звені гітара,
Тіра-та-рам...
Жість пропала
чуть не даром...

— Тьфу, бісова...—сплюнув Демчук. — От гидота! Ну, хіба ж це життя? Бісів Іванов, знову зтяг мене сюди... Ну, та годі... Більш я вже не спіткнусь... Годі... Піду...

І раптом, не прощаючись ні з ким, Демчук пішов до дверей. Грала гармошка, виспівував п'яний жіночий голос. Млява особа вешталася від столу до столу і всім говорила:

— Ех, їдріт твою в корінь!..

Що вона цим хотіла висловити не знаю... Мабуть свою нудьгу.

І розкуйовджений Іванов, як і раніш, незграбно трусив чубком, сміявся і зовсім невпопад казав:

— Йоршіка, товарищі, йоршіка... Чудесная вещь...

Данько плакав, стукався, мокрим чолом об край столика, а потім захмілів, очі йому поширились, налялись кров'ю, заблищали.

— Все одно проженуть мене...—вигукував він,—усе одно тепер немає мені спасіння!.. А чому це так?..

Знову мляво вдарила музика, розсипаючи по пивній мідну хрипкість кларнетів та застуджене кахикання басів, але мені до неможливості нудно зробилось у цій задимленій, мертвій кімнаті.

Захотілось у чисте повітря, у люди.

Насунувши кашкета я підвівся з стільця і вклонився товаришам:

— Прощайте...

Данько грюкнув пляшкою:

— Усі підемо! Гайда! Пропаща вже я душа!.. Ходімо!..
І вже на вулиці він голосно заспівав:

Ой, була в мене та й коняка,
Та й коняка—розбишака...

Довго ми швендяли кривими вулицями міста. Хитро мигтіли у мряці жовтоокі лихтарі, хряпали по бруку конячі копита, на копальнях вили гудки...

... А вже опівночі згадали, що вийшли всі цигарки.

Хотілось курити, але крамниці були вже зачинені. Ледве-ледве знайшли відчинену крамницю, куди Данько й пішов за куревом. Ми залишилися на вулиці.

Довго не було Данька. З крамниці летіли вигуки, немов би хтось сварився і хтось ехидно та зле відповідав йому. А потім усе обірвалося. І коли з крамниці вийшов Данько, він уже не хитався і обличчя йому було біле та скривлене.

— Міліціонер!..—гукнув Данько,—міліціонер!

— Чиво ти ореш?..—схопив його за комір Іванов,—молчі!

Данько вирвав коміра й відштовхнув Іванова:

— Геть!..—обурено скрикнув він,—геть від мене!.. Не лізь!..

Вулицею, грюкаючи чобітьми, ішов міліціонер.

— Кто кричал?

Данько пильно подивився на червону нашивку міліціонера й якось мляво, здушеним голосом відповів:

— Веди мене, міліціонер, я вбив людину...

— Де? Яку?..

— Он, там, у крамниці...

Дійсно, у крамниці, притулившись головою до бочки з оселедцями, лежала товста, дрябла людина. З голови її трьома червоними струмками ллялась кров і лиця не видно було, бо забитий лежав догори спиною. Збоку валялась скривавлена гиря і дивлячись на неї, Данько нестямно і глухо казав:

— Десять разів вдарив, десять разів...

— За що?

— Та за що... Я сказав йому: „Товаришу, дайте мені цигарок“, а він мені відповідає: „Який я тобі товариш. Що ми свині з тобою пасли?“. Ну, я і не стерпів... Не міг стерпіти. Кров у мене закипіла... То я й ударив його гирею, а потім ще, й ще раз...

І вже виходячи з крамниці під конвоем міліціонера, Данько з тугою промовив:

— Що ж, я вже тверезий... Я вже витверезився... і розумію... Великого дурня вкоїв я...

Зідхнув:

— А міг би я не таким бути... Я міг би... Колись було...

Але не кінчив і тільки мотнувши рукою знову зідхнув.

— Тепер що ж... Тепер так воно... Ну, прощайте...

... Вулиця була тиха, візники вже не різали мряку своїми лихтариками. І зірки не дивились на землю, бо небо вкрила чорна-чорна хмара.

За Даньком ішло кілька людей і всі намагались зазирнути Данькові в обличчя.

Навіщо—не знаю.

IV.

— Ну, що ж... бачиш душу, га? Бачиш перемогу душі?

Андрій дивиться на мене пильно, і кутки його вуст ворухнуться, а очі трохи приплющують.

Біля його ліжка розкидані книжки, газети, клапті паперу.

— От тобі й перемога душі... Данькові тепер паритись у бупрі, аж доки не обридне...

Був вечір.

За касарнею стиха грала гармонія і старий-старий степ виблискував тисячами лихтарів.

Прибіг Кирило з книжками під пахвою, розкуйовджений, червоний та веселий. Зараз же новину свою оповідав нам:

— Мене прийняли до лікнепу... Тепер бігатиму вчитись. О, я бігатиму... Хіба це так далеко? Всього шість верстов...

І Кирило прошмигнув у касарню.

Вилізли на „світ білий“ Демчук з Івановим, обидва похмурі, обидва заспані.

— То що ж ти думаєш, бісів хлопець, так воно й завжди буде?

— Д' не помішаєш ти міня... Долго ето... Вот...

— Дурний...

Демчук злісно кинув недокурок.

— Андрію... звернувся він до „студента“, — ти скажи, чому це так нудно? Куди його подіти цю нудьгу?

Андрій тонко посміхнувся.

— Куди? А йди, хлопче, вбий лавочника, ось вона й пройде, нудьга... Ось воно й покращає життя... Хіба не знаєш, що робити?

— Ні... ти це кинь... Це дурниця... Це пусте... Тут щось інше треба... Чому твоя ватага не нудьгує?

— Хто?

— Ну, наприклад, ти, Кирилко, робкор... Вам ось і тут добре... На цій проклятушій, всіма забутій рудні... Ви й тутечки чи газетину, чи читку, чи ще що лагодите... А тут... хоч у шурх кидайся... Куди його подітись?

Андрій подивився на Демчука й зідхнув:

— Ось що, Демчук... Я, брате, не сміюся... Я бачу в чім річ... Тебе дуже труснула громадянська війна... Вона, як кажуть, збила тебе з копитів. Ти звик до кипіння, а в нас тут його немає... Що ж... це буває... тут не важко і збитися з копитів... І ти тут не винен... Погано тільки те, що в тебе міцї немає... Заслабли ви, хлопці... такі... А тобі дам пораду:—пиши заяву й переводься на іншу копальню, де був би і клуб, і добра читальня, гарна розвага й, головне діло, щоб усе це було під боком... Розумієш... Те ж і тобі кажу, Льонько, і тобі, Іванов...

Демчук замислився. І по обличчю його видно було, що він згоден з Андрієм і за думку його хапається, як утопаючий за соломинку.

Я мовчав. Але що ж міг я сказати, коли я й сам добре розумів, що такі нудні та покинуті кутки, як наша копальня, збудовані не для розкручених, збитих із ґрунту людей.

Ні! Тут повинні бути дужі люди, які б, не падаючи, витримали всю нудьгу степової копальні й навіть принесли б тут користь. Люди, які б своїм духом, своєю молодого буйністю оживили мертвоту маленької, покинутої рудні. Такі, як Андрій, робкор та інші.

— А Порхвило загуляв сьогодні...

— Чому так?

— Та...

Це з касарні. І раптом скажений, безглуздий галас.

— Братці! Ой, братці! Ой, рідненькі! Та що ж його робити? Ой, лишенько, лишенько!

З касарні прожогом вискочив Сашко. Обличчя йому було бліде, скривлене нелюдською мукою, очі широко розтулені, несамовиті. Права

рука його вчепилася в розкуйовджену голову і в кулаці правої був міцно стиснутий клопоть рудого волосся.

— Ой, хлопці, хлопці, пропав же я тепер... Ой, хлопці, та що ж його робити, га? Ну, що я його маю робити?

— Та що з тобою?—підскочив до нього Демчук.

— Гроші... гроші вкрали... в матраці... гроші... Тепер усе пропало... як риба об лід бився... хазяйство хотів підтримати... Коняка торік здохла... Хатина руйнується... А тепер усе пропало... Хлопці, та що ж його робити? Га?..

І Сашко раптом кинувся в бік.

— Хто б це міг спішити гроші?—здивувався Демчук.

— А воет он за німі как... Тьфу... Словно за покойником...—сплюнув Іванов—ну, й публика...

— Публика!.. Нам із тобою нічого... У нас ні біса вже немає... Ми навіть забули хто ми й що ми... А в цієї „публики“ все життя—господарство... Що ж йому радіти, так?

Перед моїми очима, як на картині, стояло несамолюбне скривавлене лице Сашка. Ідосі дзвенів у вухах його страшний, іржавий голос.

— Ні... це справді, чудна річ людина... Завжди в неї якийсь лихоту знайдеться...

— Хлопці! Ану годі розп'якувати, ходімо краще, знайдемо Сашка, бо якби він чого поганого з собою не вкоїв...

— Ходімо...

Схопилися. Пішли.

Тихо було. Тільки грюкотіли колеса підйомника та десь далеко-далеко пихкав потяг, через міру, мабуть, навантажений вугіллям.

Аж біля вбиральні почули ми придушене хрипіння.

— Так і є!—мотнув рукою Андрій,—так і є... Сюди, хлопці!..

Двері вбиральні було накинуто на чаплика. За дверима знову щось захрипіло, застогнало, але раптом обірвалось і все затихло.

— Бий двері!...

— Ламай!..

— Демчук, плечем, плечем!..

— Ану, почекайте, я... ну...

— Хлопці, ще раз! Разом...

— Х-р-р!..

Двері злетіли з завіс і з гуркотом упали. І тут побачили ми, що на вірьовці висить Сашко. І проваллями очей дивиться на гвіздок у стінці. З однієї ноги його злетіла стара калоша й чорною, блискучою плямою лежала осторонь.

А друга нога помаленьку гойдалась, роблячи якісь незграбні зигзаги.

— Здіймай його...

— Андрію, зашморг розв'яжи...

— Ах, ти ж бахтало... Во дурак...

— Та швидше ріж вірьовку...

— Готово.

Тіло Сашка впало на руки Андрієві.

— Несімо його, хлопці!

— Тихіш... Поволі...

— Клади...

— А тепер вдихання йому...

— Та може він умер...

Але серце Сашкове ще мляво билось, і очі йому були затулені.

— Живий...

— Качай його!

— Дужче!..

— Ач, чорти його батька... Додумався...

— Одужає...

З-за кутка вийшов картюжник Степан. Він ішов трохи хитаючись, у нових чоботях, у широких галіфе й кашкетові з непомірно великим козирком.

Ішов і щось насвистував. Здається „Суботу“. По кашкетові, галіфе й задоволеному обличчю видно було, що Степан виграв.

— Що таке?—спитав він, підходячи до мене.

— Сашко повісився...

Степан трохи зблід, втер долонею чоло й широкими очима подивився на мене:

— Що?..

— Сашко задушився... В нього вкрали гроші...

Степан кинув цигарку, знову доторкнувся до чола, а потім якось задушено, захлинаючися словами, промовив:

— От тобі й номер... Утето дак номер... А?..

І раптом підійшов до натовпу.

Мовчки подивився на сіре, як камінь, лице Сашка, перевів погляд на драну калошу й кинув долі свого клітчатого „модного“ кашкета.

— Ех, ти ж, ідріть твою наліво й направо!.. Двадцять одно мене згубило! Хлопці! Чуєте, га? Я бо вкрав гроші в Сашка... Не був я злодієм... А тут прийшлося... Хлопці... Занапастив я його... А ми ж із ним ледве не з одного села... Тепер як же його, га? Як же його тепер? Це ж через мене...

— Так це ти?..—скажено вигукнув Демчук.—Це ти, сукин син? Це через тебе? Злодіюко ти!.. Гаде ти!

— Бий його!..

— Бити злодія...

— Ну, бийте, ладно... Ну, вбивайте... Тільки не знав я... Хіба ж я знав?..

Демчук стиснув кулака.

— Ти не знав, так? А ти не пам'ятаєш тієї доби, коли і в тебе, і в мене, і в його була хатина, шмат землі та коняка? А ти не пам'ятаєш, гад ти, як радісно було виїхати на своє поле та подивитись на великі, жовті жита? А не пам'ятаєш, як хороше було дивитись на справну, добру коняку? А полішити господарство не мав ти бажання? Забув? Усе забув?

— Та бий його!..

— Чекай! Що ж тепер ти пам'ятаєш? Карти тільки? У-у, сволоч!

Демчук схопив Степана за горлянку, і стиснутий кулак майнув у повітрі.

— Не смій битись!

— Стій!..

— Бий його!

— Не чіпай!

— Стій!

Андрій схопив Демчукову руку й очі йому гнівно блищали.

— Стій!.. Не смійте робити цього! Де ви є? Де, питаю вас? Демчук! Голова ти садова! Та що ж ти, матері твоєї чорт, у Червоній армії для того був, щоб до старого повернутися? А на фронтах ти бився для самосудів? Так?

— Та бий його!.. Не слухай.

Вийшов Кирилко.

— Ану, киньте! Бо я вам дам!

Кирилко аж трусився ввесь. Маленький, худорлявий він викликав дужий регіт натовпу.

— Ха-ха-ха! Ось тобі й маеш!

— Кирилко, битись?

— Х-хо!

Але цей регіт розчистив густу, важку атмосферу. Кулаки Демчука розтиснулись і він відійшов од Степана. Сашко підвів голову, хрипко зідхнув і очі його розплющились.

Степан так і затримтів увесь:

— Сашко! Голубе! Та ти живий! Та на тобі, землячок, ці гроші, будь вони неладні!

І Степан жбурнув на землю старого, подертого гаманця. А потім відійшов набік, замислено покрутив головою і промовив:

— Годі! Треба щось інше видумати... Годі в очко грати...

І після павзи додав:

— Час якийсь чудний... От раніш, забили б мене за таке діло... А тепер... може з мене що й краще вийде...

— Новий час, нові й пісні...— мудро промовив Кирилко, піднімаючи з землі свою стареньку абетку.

І раптом:

— Г-у-у-у...

— Г-у-у-у...

Тривожно завив мідним гирлом гудок. Колихнулось тихе нічне повітря. З копальні з вигуками бігла юрба людей.

— Що?

— Що таке?

— Тривожний гудок?

— Та тривожний же...

Аж ось ножем по серцеві:

— Хлопці! Хло-опці! Обвал! Мерщій...

Гудок:

— У-гу-у-у-у...

Довго, довго. Аж уші глушить. Аж тримтить од гудіння серце. А ноги не доторкаються до землі.

Мерщій. Там... у копальні... на триста сажнів під землею, у темряві...

— люди!..

Ось копальня.

Гомін.

Штейгер у шкіряній тужурці викликає охотників:

— Хто?

Степан кидає додолу кашкета.

— Я...

разом:

— Я! Я! Я! Я!

Окремих охочих немає. Охочі всі.

Кліть із грохотом кинулась униз.

Під землею,

у мряку...

... Копальня...

завал.

— Бий лопатами!

— Крой, їд्री ево!

І ось люди, які не знали куди подіти себе від нудьги, які мляво вешталися з кутка в куток по касарні, покинутій степовій касарні— раптом зробилися іншими людьми, новими якимись.

Очі їм запалилися однією думкою:

— Врятувати тих, що там...

Лопати мигтіли, набік летіли грудки землі, по галереї чутко бадьорі, дужі вигуки:

— Мерщій!

— Разом!

— Дайош!

— Ану, Степане, піддай!

— Демчук, набік візьми!

— Н-ну, разом!

— Разом!

І через дві-три години лопатами, кайлами завалений пласт був розкиданий.

Врятовані люди виходили з штольні бліді, перелякані, але з радісними усмішками, з сльозами вдячності та з непомірним бажанням до життя.

... А на триста сажнів вище, у мряці, серед нічної тиші притулилось сілце маленької, степової копальні.

Воно спало і його оповила важка, сіра нудьга.

Харків, липень 1927 року.

Л. Первомайський

* * *

Електричні вогні на путях,
Семафорів зелені вогні...
Хто там, хто там плямує наш стяг?
Хто там каже, що сірі ці дні?
Хай безсилим тоска і одчай...
Як безсилим прожить без одчаю?
Гострим розумом—лезом меча—
Я печалі розкраю!
Хто сумує? Немає часу
Для нудьги та для суму у мене,
Своє серце надхнення несу
На вітар свого часу вогненний!
Не закрито для нас семафор,
Електричні вогні на путях.
Радість наша безмежна—до зорь
Комсомоле мій! Радісний стяг!